

**SANDU FRUNZĂ
MIHAELA FRUNZĂ
CLAUDIU HERȚELIU**

**FILOSOFIE, IDEOLOGIE, RELIGIE. O
ÎNCERCARE DE A ÎNȚELEGE CE SE ÎNTÂPLĂ
CU FILOSOFIA ÎN SISTEMUL DE EDUCAȚIE
DIN ROMANIA**

**PHILOSOPHY, IDEOLOGY, RELIGION. AN
ATTEMPT TO UNDERSTAND WHAT IS
GOING ON WITH PHILOSOPHY IN THE
ROMANIAN EDUCATIONAL SYSTEM**

Sandu Frunză

Associate Professor, Ph.D.,
Political Science Department,
Babeș-Bolyai University, Cluj,
Romania. Email:
sfrunza@yahoo.com

Mihaela Frunză

Lecturer, Ph.D., Department
of Systematic Philosophy,
Babeș-Bolyai University, Cluj,
Romania. Email:
mihafrunza@yahoo.com.

Claudiu Herțeliu

Lecturer, Ph.D., Academy of
Economic Studies, Bucharest,
Romania. Email:
klaherteliu@yahoo.com

The present text attempts to sketch the premises of a discussion concerning the institutional crisis of philosophy in the Romanian educational system. Quantitative analyses are commented; also discussed are elements regarding the curricular integration of philosophy, aspects concerning the initial formation in philosophy and possibilities of insertion on the labor market. The article discusses some elements of the status of philosophy in high school, as well as the necessity of offering philosophy as a mandatory discipline in the curriculum, the necessity of taking several active measures to regain philosophy's specific place as formative discipline in the Romanian educational system. A distinct aspect concerns the discussion of the status of philosophy in relation to religion and ideology in the Romanian society.

Key Words:

philosophy, education,
reform, religion, ideology,
Romanian educational
system

Dificila moștenire și reîntoarcerea la filosofie ca disciplină autonomă

Nimeni nu mai are astăzi nostalgii pentru sistemul educațional românesc de dinainte de 1989. Dar, discutînd despre situația filosofiei astăzi, nu putem să nu ne amintim de statutul privilegiat pe care filosofia îl ocupa prin îngemănarea ei cu ideologia. Filosofia era instrumentalizată în scopuri ideologice, iar filosoful părea de nelipsit în dialogul cu celelalte discipline, în sistemul educației moral-ideologice, ca prezență discursivă la manifestările publice, ca eminentă cenușie în spatele conducătorilor de la orice nivel de organizare. Pe lângă această filosofie oficială, care se bucura de un prestigiu deosebit, exista și una marginală, tolerată cu multă bunăvoință de oficialii care răspundeau de „puritatea ideologică” sau de „gîndirea adecvat orientată”. Este vorba fie de filosofia de cafea, fie de filosofia practică în unele școli de gîndire care, din perspectiva gîndirii oficiale a vremurilor de atunci, păreau mai degrabă niște grupări esoterice decît potențiale focare de creație filosofică alternativă.

Locul privilegiat pe care îl ocupa filosofia în societatea comunistă a fost câștigat de religie în societatea democratică. Religia este cea care se bucură astăzi – în viața publică, în sistemul educațional, în participarea la planul secund al alimentării relațiilor de putere – de prestigiul pe care îl avea altă dată filosofia.

Există, însă, aici o deosebire esențială. În timp ce filosofia modelată ideologic a fost impusă prin mecanismele specifice statului totalitar, religia, modelată dogmatic, a intrat în scenă după 1989 ca o modalitate firească a adevărului public, întreținută apoi, sub diverse forme, de structuri ale puterii care aveau nevoie să folosească în interesul lor acest tip de solidaritate. Așa se face că religia, crescută pe terenul unei așteptări, al unei necesități de regăsire spirituală, are un rol determinant în societatea românească cel puțin prin faptul că peste 95% dintre români consideră că Dumnezeu este important în viața lor, procent ce nu putea fi atins nici pe departe de filosofia promovată prin mecanismele aparatului ideologic nici măcar în rîndul celor 4 milioane de membri de partid care se presupunea că faceau parte dintr-o elită ideologică.

Ideologia, identificată în perioada comunistă cu filosofia, pare să fi fost învinsă în lupta ei cu religia. Cu toate că în anii '90 filosofia – eliberată de ideologie și revenită la practicarea ei în formula tradițională – se bucura de o bună audiență și de o atracție sănătoasă pentru tineri, totuși, aceasta nu și-a mai regăsit locul cuvenit în sistemul nostru de învățămînt. Se poate sesiza aceasta cel puțin în faptul că în sistemul educațional filosofia are o prezență precară, în timp ce religia, cuprinsă în rîndul disciplinelor pe care școlile trebuie să le ofere în mod obligatoriu în aria curriculară „Om și societate”, are alocate ore obligatorii în planul de învățămînt din clasa I-a pînă în clasa a XII – a. O astfel de situație creează un fel de tensiune între filosofie și religie, tensiune care – e adevărat – se manifestă numai la nivel discursiv, nu și în activitatea efectivă a celor ce predau cele două discipline. Această tensiune poate fi înfățișată cu cuvintele lui Király Ștefan Sigismund, conferențiar la Catedra de Filosofie Sistematică a Universității Babeș-Bolyai din Cluj care afirmă că

„renunțarea la filosofie în licee se datorează faptului că: a.) ea este făcută „inutilă” în primul rînd prin predarea timp de 12 ani – și încă drept îndoctrinare – a religiei acolo!!! Majoritatea studenților care vin și la filosofie vin astăzi mai mult preformați de un interes cvasi-teologic. Tot așa, majoritatea absolvenților de licee – cu un asemenea interes – se duc la teologie. b.) Filosofia predată în licee este o filosofie cenzurată teologic și bisericesc; c.) Sunt însă la fel cenzurate și disciplinele științifice cu orizont filosofic (și ideologic) relevant: biologia, fizica, astronomia, cosmologia, logica, psihologia etc.; d.) Sensibilitatea morală și problemele etice ale

elevilor sunt și ele acaparate și lăsate exclusiv pe seama religiei.”¹

În ciuda importanței pe care o câștigă religia și a influenței crescute pe care o are Biserica în societatea românească, este evident că Ștefan Sigismund Király împinge la extrem relația dintre cele două discipline, filosofia și religia. Această poziție ar trebui nuanțată, așa cum ar trebui nuanțate și pozițiile ce mai asimilează încă filosofia cu ideologia de partid sau cele ce relativizează filosofia situând-o undeva în turnul de fildeș al preocupărilor conceptuale, al speculațiilor și al irealului. Însă, preocuparea noastră nu se îndreaptă la acest moment al discuției spre religie, după cum încă nu are în mod direct în vedere relația disciplinelor religie și filosofie. Cu intenția de a ne întoarce la acest subiect, să ne concentrăm asupra filosofiei, deși compararea statutului filosofiei cu situația religiei este semnificativă pentru modul în care este înțeles rolul formativ al disciplinelor în sistemul public de învățământ.

Ce putem desprinde dintr-o analiză cantitativă?

Profesorii de filosofie, în marea lor majoritate, vorbesc de o situație de criză în care se află astăzi filosofia în România. Dincolo de plîngerile subiective ale filosofilor, această imagine a filosofiei în criză în sistemul educativ pare să fie susținută și de analize cantitative care ne arată o scădere a prezenței filosofiei și o diminuare a interesului pentru disciplina filosofie și pentru domeniul de specializare în filosofie, ca și o reducere a posibilității de valorificare a diplomei de licență în filosofie pe piața ofertei de muncă din sistemul de educație. Aducem aici câteva date care ni se par semnificative în acest sens.

Datele prezentate au fost culese din multiple surse. În primul rînd au fost consultate resursele referitoare la învățământul superior românesc publicate de către Institutul Național de Statistică (INS) de două ori pe an (început și sfîrșit de an universitar). Au fost de asemenea utilizate informații din bazele de date ale Ministerului Educației, Cercetării și Tineretului (MEDCT) referitoare la posturile didactice ale disciplinei “Filosofie” din învățământul preuniversitar. Pentru comparațiile internaționale au fost folosite informații statistice publicate de Eurostat.

Formarea inițială în specializarea “Filosofie”

Există în România o tendință generală care se manifestă din ce în ce mai vizibil ca un proces de masificare a învățământului superior. S-a ajuns astfel ca numărul de locuri oferite la admitere să depășească numărul total de absolvenți de liceu ai promoției curente. O prezentare vizuală a acestei stări de fapt se regăsește în figura 1.

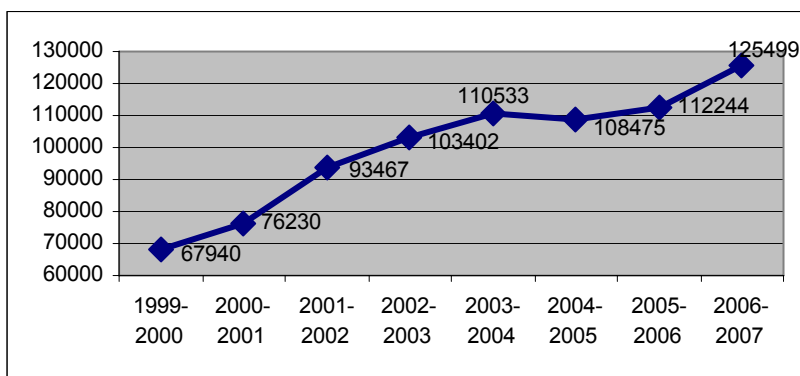

Figura 1. Evoluția numărului de absolvenți ai învățământului superior

Sursa primară de date: * * * **Anuarul Statistic al României 2007**, INS, București, 2007

Constatăm, însă, că această tendință generală de masificare nu se regăsește și în cazul specializării “Filosofie”. Putem sesiza faptul că în perioada 1999-2007 numărul absolvenților de la această specializare s-a situat, în general, în culoarul 600-700. De altfel, din punct de vedere cantitativ, specializarea “Filosofie” ocupă un loc în coada clasamentului. În figura 2. constatăm că ponderea absolvenților de la această specializare în total absolvenți se situează la cote infime.

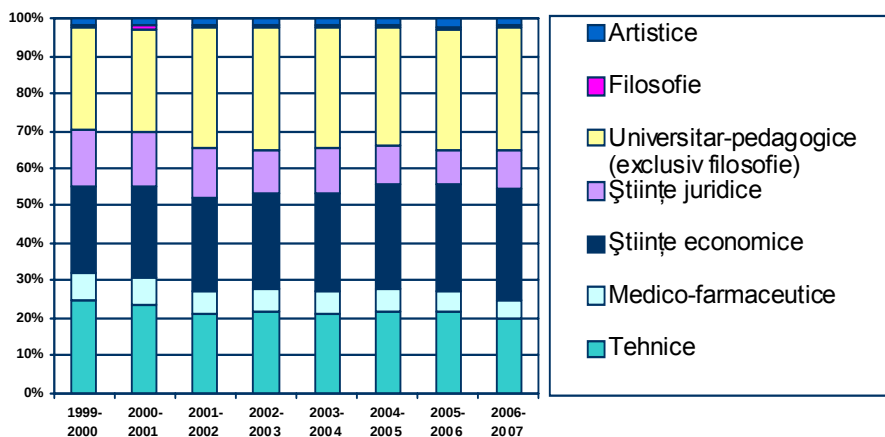

Figura 2. Evoluția numărului de absolvenți ai învățământului superior pe domenii cu evidențierea specializării „Filosofie”

Sursa primară de date: * * * **Anuarul Statistic al României 2007**, INS, București, 2007

În figura 3. este prezentat în detaliu modul în care a evoluat în perioada 1999 - 2007 ponderea absolvenților de “Filosofie” în total absolvenți. Constatăm că în nici un an nu s-a depășit pragul de 1% și că nivelul se menține (cu oscilații) în jurul valorii de 0,6%.

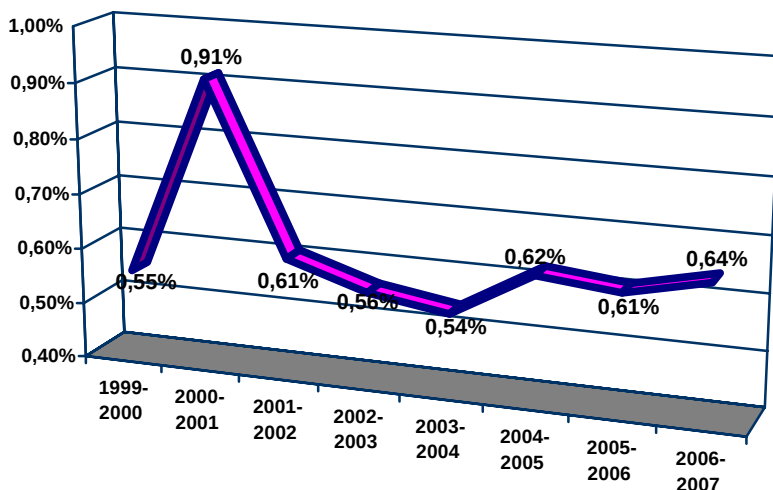

Figura 3. Evoluția ponderii absolvenților de învățământ superior cu specializare în Filosofie

Sursa primară de date: * * * **Anuarul Statistic al României 2007**, INS, București, 2007

Competiția pe “piața” formatorilor inițiali în această specializare include pe lângă centrele universitare cu tradiție (București, Cluj, Iași, Timișoara într-o enumerare alfabetică) și universități de stat din alte centre universitare precum: Craiova, Galați, Oradea, Pitești, Suceava etc. La acestea se adaugă și oferta învățământului privat. În figura 4. este evidențiată dinamica structurii absolvenților specializării „Filosofie” în funcție de forma de proprietate a universității.

Se poate remarca faptul că deși în perioada 2001-2005 s-a produs o contractare a numărului de absolvenți formați în instituții de învățământ private, în ultimii ani are loc o creștere la un nivel de aproape 370 de absolvenți în 2007 comparativ cu 120 în 2004. Universitățile de stat își mențin în ultimii 5 ani aproape constantă „producția” la un nivel situat între 420-480 de absolvenți.

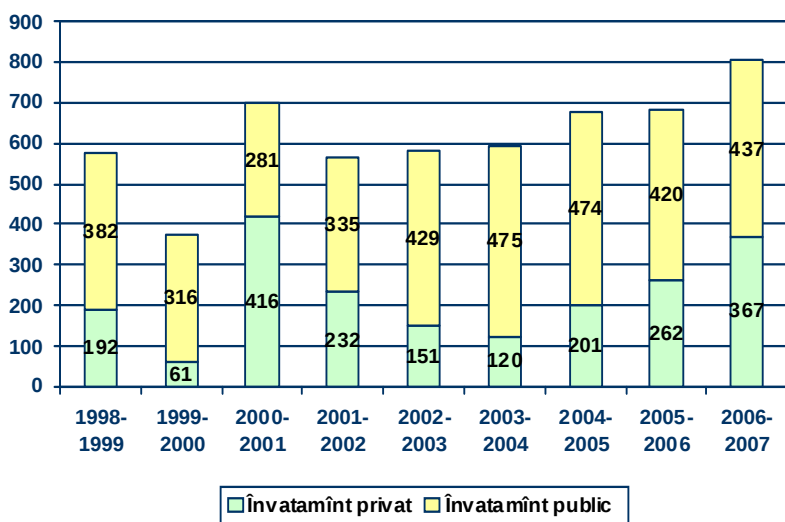

Figura 4. Evoluția numărului de absolvenți ai specializării „Filosofie” în funcție de forma de proprietate a instituției de învățământ superior

Sursa primară de date: * * * **Învățământul superior la sfârșit de an universitar 1998-2007**, INS, București, 1999-2008

În ceea ce privește orientarea spre studii de „Filosofie” în funcție de gen, sesizăm din figura 5. faptul că persoanele de gen feminin preferă această specializare într-o proporție mai ridicată decât în cazul persoanelor de gen masculin.

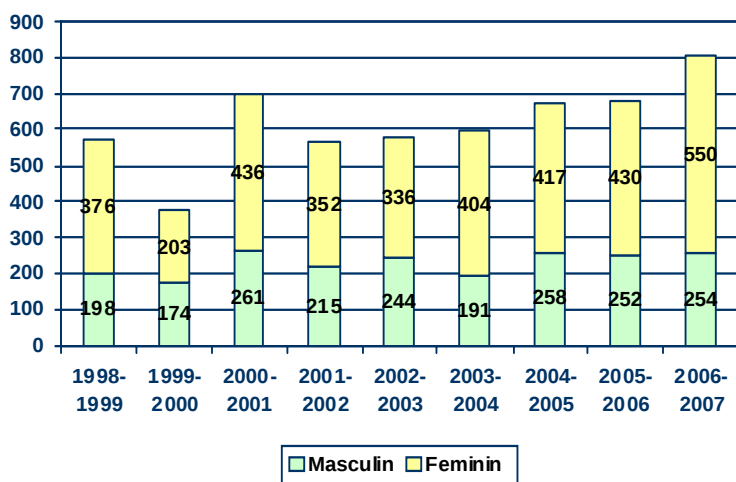

Figura 5. Evoluția numărului de absolvenți ai specializării „Filosofie” în funcție de genul absolvenților

Sursa primară de date: * * * **Învățământul superior la sfârșit de an universitar 1998-2007**, INS, București, 1999-2008

Posibilități de inserție a absolvenților de „Filosofie” pe piața forței de muncă

Specializarea „Filosofie” face parte din categoria specializărilor universitare care pregătesc absolvenții pentru o eventuală carieră didactică în învățământul (pre)universitar. Aceasta ar fi principala direcție în care s-ar putea îndrepta absolvenții de „Filosofie”. Pe de altă parte, o serie de competențe speciale (de exemplu: gândire critică, analiză și sinteză, argumentare, comunicare, gândire flexibilă etc.) deținute de acești absolvenți le deschid multiple posibilități de inserție pe piața forței de muncă (în domenii precum: vânzări, servicii de consultanță, analiză strategică, expertiză etică etc.).

Pentru cei ce nu se limitează doar la parcurgerea ciclului de licență în filosofie și continuă studiile potrivit structurii deschise de sistemul Bologna, există posibilitatea ca să parcurgă o pregătire la nivelul studiilor de nivel master, ceea ce le aduce un plus de șanse atât în ceea ce privește dezvoltarea profesională cât și în privința plasării pe piața muncii.

Putem aici aduce un exemplu particular, cel pe care îl putem desprinde dintr-un document privind profilul absolventului elaborat de Dan Rațiu de la Departamentul de Filosofie al Universității Babeș-Bolyai din Cluj. Potrivit acestui document, absolvenții ciclului de licență în filosofie pot să urmeze, printre altele, o specializare în cadrul programului masteral Filosofie, Cultură, Comunicare. În plus față de primul ciclu de studiu, absolvenții unui asemenea program pot să obțină competențe generale și profesionale distincte și pot să se bucure de noi oportunități ocupaționale. Dintre competențele generale, documentul amintit enumeră:

„- capacitatea de a acționa independent și creativ în abordarea și soluționarea problemelor cognitive, profesionale sau sociale noi, de a evalua obiectiv și constructiv stări critice;

- capacitatea de a aplica creativ metodele de cercetare ale științelor umaniste, în particular ale Filosofiei

- capacitatea de a conduce grupuri de lucru și de a comunica în contexte culturale dintre cele mai diverse;

- capacitatea de a compara cunoștințele noi cu cele tradiționale și de a stabili relații între acestea, în vederea sesizării direcțiilor noi de creștere a cunoașterii și de dezvoltare a profesiei de filosof.”²

La acestea se adaugă competențe cognitive, metodologice și practice:

„- capacități cognitive specifice, precum: evaluarea critică a rezultatelor unor noi cercetări filosofice, formularea de alternative interpretative și demonstrarea relevanței acestora;

- aplicarea creativă a metodelor de cercetare în rezolvarea problemelor filosofice și comunicarea rezultatelor în mod argumentat; conceperea și conducerea proceselor de cercetare specifice domeniului Filosofie: capacitatea de a proiecta, realiza și prezenta o lucrare de cercetare (disertație) despre o problemă semnificativă, de dimensiuni mai ample (50-70 pagini), care să contribuie la cunoașterea filosofică.

- abilitatea de a comunica în scris și oral în propria limbă și cel puțin într-o limbă străină, utilizând corect terminologia și demersurile specifice Filosofiei.”³

Parcursul unui asemenea ciclu de specializare deschide absolvenților posibilitatea de a obține Diploma de Master în Filosofie și de a

„profesa în calitate de *cadre didactice* în învățământul liceal sau superior, sau ca *cercetători* în cercetarea științifică de profil. De asemenea, pot activa în alte meserii legate de comunicare/cultură, ca *funcționari publici, consilieri*, sau în oricare altă ocupație care solicită capacități superioare de exprimare, de comunicare interpersonală și publică, de mediere interculturală, și abilități de rezolvare a unor probleme sociale și interumane.”⁴

De asemenea, absolvenții programului masteral pot urma ciclul trei, de studii doctorale, în cadrul *Școlii Doctorale în Filosofie*. Dincolo de acest exemplu și de această situație fericită, e adevărat, însă, că majoritatea absolvenților au ca primă oportunitate posibilitatea de a deveni cadre didactice în învățământul preuniversitar.

Pornind de la această premiză, în cele ce urmează vom realiza o scurtă analiză asupra nevoii (cererii) de personal calificat în domeniul „Filosofie” din direcția învățământului preuniversitar. Prima constatare este că din această direcție, nivelul cererii de absolvenți este destul de redus. În primul rând trebuie menționat faptul că nivelul educațional eligibil pentru acești absolvenți este cu deosebire cel liceal. În al doilea rând posturile pe disciplina filosofie sunt greu titularizabile urmare a faptului că o condiție sine qua non pentru a putea declara un post titularizabil se referă la viabilitatea orelor din respectiva normă didactică pentru o perioadă de patru ani. Acest al doilea aspect este strâns legat de faptul că includerea într-un post didactic în completare și a orelor din discipline precum sociologie, psihologie, educație antreprenorială este tot mai dificil de realizat în condițiile în care și absolvenții din alte specializări universitare clamează respectivele ore. În al patrulea rând trebuie menționat declinul demografic din ultimii 15-20 de ani care a dus aproape la înjumătățirea cohortelor de elevi. Sigur, această scădere demografică poate fi

contracarată la nivel liceal prin creșterea gradului de cuprindere a tinerilor în învățământul liceal dar acest demers nu se poate realiza decât gradual și cu finalitate pe termen mediu-lung.

Curriculum-ul pentru învățământul liceal din perspectiva studiului „Filosofiei” se prezintă după cum urmează:

- Curriculum-ul la clasa a IX-a prevede obligatoriu pentru toate filierele și profilurile **1 oră** pe săptămână la disciplina „Logică”;
- Filiera tehnologică (cu o pondere a elevilor variind între 44 și 49% în ultimii 6 ani școlari) **nu prevede** studiul „Filosofiei”;
- Filiera vocațională (cu o pondere a elevilor între 6 și 7% în ultimii 6 ani școlari) are alocată **1 oră** pe săptămână la disciplina „Filosofie”;
- La filiera teoretică (cu o pondere a elevilor situată între 45 și 49% în ultimii 6 ani școlari) sunt prevăzute ore de „Filosofie” astfel: **1 oră** pe săptămână pentru profilul real; **2 ore** pe săptămână pentru profilul filologie și **3 ore** pe săptămână pentru profilul științe sociale.

În acest context numărul posturilor didactice precum și poziționarea în totalul posturilor didactice din învățământul liceal este prezentat în tabelul 1.

Tabel 1. Posturi didactice în învățământul liceal

An școlar	Total posturi didactice nivel liceal	din care:							
		Filosofie	din care acoperite cu:						
			(%)	Titulari	(%)	Necalificați	(%)	Alte situații	(%)
2003-2004	51.113	842	1,6%	575	68,3%	19	2,3%	248	29,5%
2004-2005	51.581	827	1,6%	528	63,8%	18	2,2%	281	34,0%
2005-2006	51.076	883	1,7%	578	65,5%	24	2,7%	281	31,8%

Notă: Exclusiv învățământul pentru elevii cu nevoi speciale

Sursa de date: MEdCT, 2003-2005

Se constată că numărul posturilor aferente disciplinei „Filosofie” în învățământul liceal se situează (și se menține) la un nivel redus (în jurul valorii de 1,6%). Aproape două treimi din aceste posturi sunt acoperite cu titulari, un procent redus (dar peste media generală a învățământului preuniversitar) – aproximativ 2,5% – este acoperit cu personal necalificat. În Anexa 1. este prezentată piramida vîrstelor cadrelor didactice din învățământul liceal. Din piramida vîrstelor se observă că aproximativ 9% dintre cadrele didactice din învățământul liceal se află în zona vîrstei de pensionare. Extrapolînd pentru titularii de „Filosofie”, constatăm că ar fi necesari pentru ocuparea posturilor titularizabile eliberate “natural” aproximativ 50 de absolvenți. Coroborat cu numărul anual de absolvenți aceasta înseamnă **în jur de 7,5% dintr-o promoție**. Evident că acesta nu este un criteriu suficient pentru dimensionarea învățământului de specialitate. Dacă pe piața forței de muncă nu se cer critici de artă sau arheologi

înseamnă că aceste specializări trebuie desființate? Raspunsul este cu siguranță „nu” iar aplicarea criteriului „cerința pieței” în mod mecanic și nediferențiat poate duce la distorsiuni majore cu rezultate imprevizibile pe termen scurt și catastrofale pe termen lung.

Situarea în contextul internațional al ofertei de studii umaniste

România nu face o notă discordantă față de starea de fapt a structurii învățământului terțiar pe domenii și specializări. Informațiile statistice disponibile nu ne-au permis evidențierea specializării „Filosofie” în context internațional așa că au fost utilizate informații despre totalitatea disciplinelor umaniste⁵. În Anexa 2. sunt prezentate câteva elemente statistice comparative în timp și în spațiu în zona europeană referitoare la contextul mai larg al învățământului terțiar european.

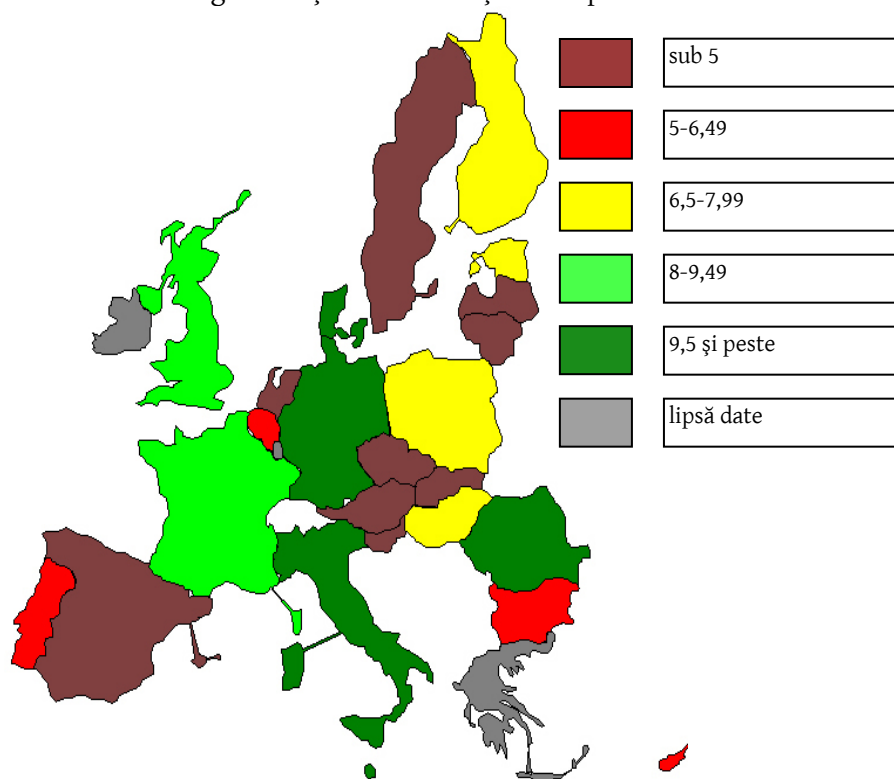

Figura 6. Ponderea absolvenților de învățământ superior (ISCED 5-6) umanist în 2006

Sursa: Prelucrări făcute de Claudiu Herțeliu pe baza datelor de la Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

În figura 6. se prezintă starea de fapt, în anul 2006, relativ la ponderea numărului de absolvenți de învățământ superior din domeniul umanist în Uniunea Europeană. Remarcăm faptul că România, alături de Germania,

Malta și Italia, se poziționează printre țările în care ponderea este mai mare de 9,5%. La polul opus, cu ponderi sub 5% regăsim state precum: Spania, Suedia, Olanda, Letonia, Lituania precum și alte câteva state din Europa Centrală și de Est (Cehia, Austria, Slovacia și Slovenia).

În acest context, ținând cont și de faptul că România deține poziția a șaptea din punct de vedere al populației în UE, în Figura 7. este prezentată evoluția „cotei de piață” deținută de România în „producerea” absolvenților de învățământ terțiar umanist.

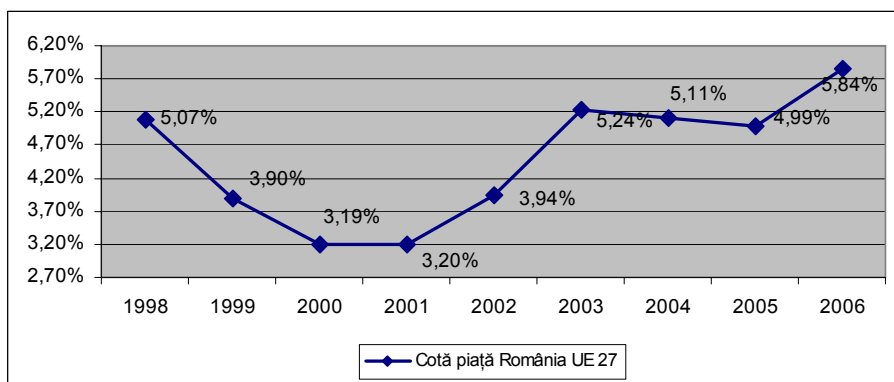

Figura 7. Evoluția cotei de piață a României în zona UE 27 din punct de vedere al absolvenților de studii umaniste (nivel ISCED 5-6)

Sursa primară de date: Prelucrări proprii pe baza datelor de la Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Se remarcă unele scăderi ale nivelului în perioada 1999-2002 cu revenire la un nivel apropiat valorii de 5% în ultimii ani. Interesant este că această revenire din perioada 2004-2006 poate fi considerată efectul (cu o întârziere de 4 ani absolut necesară finalizării unui ciclu de studii) politicilor „pro-umaniste”⁶ de dimensionare și structurare a cifrelor de școlarizare pentru învățământul superior de către conducerea Ministerului Educației Naționale.

Unde sîntem și ce e de făcut?

Sesizăm faptul că România se situează printre țările europene cu o pondere mare a absolvenților de studii umaniste (peste 9,5%). Cu toate acestea, cel puțin în cazul filosofiei, vorbim de o scădere a numărului de studenți, de o scădere a rolului, altă dată semnificativ, pe care îl joacă programul de licență în filosofie în Universitățile din România, cît și de marginalizarea sau scoaterea din programul de studiu a disciplinei filosofie la nivelul liceal. Toate aceste elemente conduc spre ideea unei crize instituționale a filosofiei. Această criză este resimțită la nivelul programelor universitare de filosofie, dar mai ales la nivelul studiilor

liceale în care ponderea filosofiei, ca și a disciplinelor complementare pe care le predau absolvenții de filosofie, este una în continuă scădere.

Criza pe care o resimt deopotrivă mediul universitar și cel liceal are explicații multiple.

Cercetătorii în filosofie consideră că una dintre motivațiile privind statutul actual al filosofiei ca disciplină în învățământul preuniversitar este legată de politicile educaționale mai degrabă defavorabile filosofiei dezvoltate de Ministerul Educației:

“Aș spune că ar fi necesar să se facă mai puțină politică și mai multă strategie managerială autentică la MEC – inclusiv pentru cauza filosofiei în liceu –, începînd cu un ministru non-angajat politic sau politician «moderat», preocupat la modul foarte serios de problema statutului «umanioarelor» și a filosofiei, fără a neglija, desigur, disciplinele științifice – a căror predare și învățare este vitală la momentul pe care îl trăim”.⁷

Dincolo de aceste limitări instituționale, putem constata astăzi și o foarte slabă colaborare dintre mediul universitar și cel preuniversitar, lipsa unor manuale adecvate, care să răspundă necesităților elevilor, lipsa de preocupare a decidenților din învățământul universitar pentru a stabili părți semnificative ale curriculei universitare în strînsă corelație cu necesitățile didactice și de cercetare ale absolvenților programului de filosofie care sînt în primul rînd viitorii profesori de liceu.

Un aspect important a fost sesizat de Florea Lucaci, decan al Facultății de Științe Umaniste și Sociale din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad. El vizează modul în care e integrată dimensiunea formativă a filosofiei în curriculum la nivel liceal:

„Actul didactic să fie redefinit, astfel încît să fie înțeles ca o formă de inițiere și dialog multi- și intercultural. Or, dacă s-ar înțelege pe deplin consecințele pe care le presupune acest act la nivelul formării personalității tinerilor, a modului lor de gîndire, atunci implicit se va conștientiza că filosofia devine un exercițiu necesar. În acest sens este necesară o restructurare a programelor de liceu, astfel încît să crească ponderea disciplinelor ce promovează gîndirea analitică și creativă în detrimentul celor bazate pe memorizare.”⁸

Criza filosofiei este legată și de modul în care disciplina filosofie este predată în liceu, de modul în care sînt concepute manualele și de inadecvarea programei disciplinei filosofie la nivelul celor cărora li se adresează. Acest aspect a fost evidențiat într-un mod tranșant de Valentin Mureșan, profesor la Facultatea de filosofie, Universitatea din București:

„Trebuie ca profesorii de liceu să accepte o schimbare radicală a programei și să predea filosofia uitînd ce au făcut în facultate. Acum programa de liceu e un fel de programă de facultate mai mică. Aberant. Temele pentru liceu trebuie să fie adecvate vârstei și experienței elevilor. Aș introduce teme cum ar fi: Știința; Arta; Religia; Evoluționismul; Morala (avortul, homosexualitatea, etica sexuală și a dragostei etc.); Sensul vieții. Teme generale abordabile în legătură cu specificul celorlalte materii predate în liceu. Nu au de ce să învețe acești elevi despre «imperativul categoric» și «metafizica lui Heidegger» pentru că nu pot înțelege nimic din aceste subiecte și nici nu au nevoie de așa ceva. E o eroare să vrem să-i facem filosofi. Iar textele ar trebui puse la sfîrșitul manualului - și anume articole mai ample cu cap și coadă, nu citate scurte ininteligibile. Această materie trebuie să se dovedească utilă pentru liceeni. Așa cum e acum e inutilă. Mă mir că nu e abandonată total. La fel pentru Logică.”⁹

Fiecare dintre aceste aspecte presupune planuri de măsuri specifice, pe nivele diferite, pe situații particulare, dar și regîndirea filosofiei din prisma reformei întregului sistem.

Dintre măsurile urgente pe care le revendică astăzi atît cei implicați în sistemul universitar, cît și cei din învățămîntul liceal putem aminti în primul rînd necesitatea de a recîștiga locul pe care filosofia l-a avut ca disciplină care să fie oferită în mod obligatoriu în trunchiul principal de discipline, așa cum se întîmplă cu alte discipline umaniste, cum ar fi, de exemplu, religia.

Pentru atingerea unui asemenea obiectiv putem aminti propuneri precum cea lui Constantin Stoenescu, de la Universitatea București, care crede că trebuie desfășurate „acțiuni specifice de *advocacy*”.¹⁰ O importanță decisivă o are pentru Anton Carpinski, de la Universitatea A.I. Cuza din Iași, „*Lobbying-ul breslei*”¹¹. Există însă și perspective pro-active cum este cea a lui Ivan Ivlampie, de la Universitatea “Dunărea de Jos” Galați, care propune desfășurarea de acțiuni concrete de mobilizare a profesorilor, a Inspectoratelor școlare județene pentru realizarea unei dezbateri publice, o dezbatere care să se încheie cu o mobilizare mai largă o dată cu un prim „congres” al filosofilor. Înființarea și acțiunea publică a unui sindicat, particular, al filosofilor, sînt văzute ca o soluție complementară optimă.¹²

Această invitație la acțiune se instituie ca un imperativ deoarece, ieșită de sub presiunea ideologicului, filosofia s-a întors la modul său specific de filosofare. În acest sens, putem supune atenției cuvintele lui

Bertrand Russel care încheia o discuție despre valoarea filosofiei cu următoarea concluzie:

„filosofia merită să fie studiată nu de dragul unor răspunsuri precise la întrebările ei..., ci mai degrabă de dragul întrebărilor înseși; deoarece aceste întrebări largesc concepția noastră asupra a ceea ce este posibil, ne îmbogățesc imaginația intelectuală și diminuează siguranța dogmatică ce împiedică mintea să speculeze”.¹³

Aceasta nu înseamnă o invitație la pasivitate. Eliberarea de dogmatism se constituie ca o valoare formativă evidentă. Ea presupune atât o regândire continuă a structurilor conceptuale, cât și o modelare a acestora din perspectiva exigențelor practice. Eliberat de dogmatism, filosoful trebuie să fie activ, iar filosofia nu se mai poate sustrage din sfera acțiunii. Pornind de aici, pentru a-și recâștiga locul cuvenit în curricula, filosofia trebuie să răspundă nevoilor și exigențelor educative ale tinerilor de azi. Acesta este, probabil, un prim pas în regăsirea de sine a filosofiei într-un sistem bazat pe concurența și piața liberă a ideilor.

Spre o regăsire de sine a filosofiei

Această piață a ideilor trebuie cucerită de filosofie într-un context complex în care în mediile intelectuale se discută despre moartea artei, moartea ideologiei, moartea filosofiei, moartea religiei. În ciuda unor astfel de dezbateri, nevoia de a filosofa, ca și pregnanța religiilor și influența ideologiilor sînt încă elemente semnificative ale dezvoltării ideilor în context global.

O discuție de mare relevanță în acest context este cea a raportului dintre filosofie, religie și ideologie. Această dezbatere poate evidenția fondul crizei în care filosofia se află astăzi, o criză adîncită, după cum am spus, de faptul că filosofia a fost asociată pe o lungă perioadă, cea comunistă, cu ideologia, și chiar confundată cu aceasta, și a fost pusă într-o relație conflictuală cu religia. Noul context ne obligă la o relație echilibrată între filosofie, religie și ideologie, ca trei perspective complementare asupra omului, lumii și cunoașterii. Din confruntarea cu religia, în contextul românesc postdecembrist filosofia a ieșit slăbită, și, practic, toate privilegiile pe care le putea avea anterior filosofia au fost preluate, în mod amplificat, de religie. În încercarea de a-și recâștiga locul și rolul pierdut, filosofia trebuie să exceleze în oferirea de răspunsuri la problemele lumii actuale și în conturarea unor soluții raționale în rezolvarea problemelor cunoașterii, practicii și vieții.

Pentru a sublinia importanța științifică și practică a unui asemenea demers asumat de filosofie putem invoca un document relevant cum este Raportul UNESCO despre o strategie intersectorială privind filosofia din 2005. Potrivit acestui raport, „indivizii de pretutindeni ar trebui să poată să

se angajeze în căutarea liberă a filosofiei, în toate formele și în toate locurile în care poate fi practică”.¹⁴

Pe acest fundal putem releva că importanța pe care o are filosofia astăzi dovedește faptul că discursul religios și cel ideologic nu mai pot fi practicate, nici în România, fără a se face apel la principiile fundamentale teoretizate de gândirea filosofică. În același timp, este evident că religia a devenit o preocupare de reflecție comună pentru majoritatea filosofilor. În acest context filosofia poate să dea soluții care să fie în deplină armonie cu perspectivele raționale și dinamica relațiilor globale.

Una din imaginile stereotipice cu privire la filosofie este cea în care „filosofia apare ca despărțită de lucrurile practice ale vieții cotidiene și ca avînd doar un potențial indirect de a schimba lumea reală; uneori ea apare ca joc abstract, intelectualizat, oferind doar un comentariu inert asupra lumii de dincolo de ea”¹⁵. O provocare continuă pentru filosofie este aceea de a deconstrui în mod convingător stereotipurile legate de filosofie și consecințele sale teoretice și practice. Astfel, fără a nega importanța recunoscută a religiei sau ideologiei în modelarea vieții individuale, comunitare, sociale, trebuie să punem în evidență faptul că filosofia este cea care poate să stabilească principiile pentru soluții teoretice și practice ale problemelor fierbinți cu care lumea se confruntă astăzi. Ca atare, fără a propune o substituție sau un conflict ideatic, fără a aduce argumente împotriva importanței ce se acordă educației religioase, considerăm că educației filosofice ar trebui să i se acorde o importanță cel puțin similară.

În triada filosofie, religie, ideologie, singura care are puterea, în mod autonom, de a da soluții pentru dezvoltarea unor raporturi de tip democratic este filosofia. După cum am putut vedea din experiența nefericită a asocierii filosofiei cu ideologia în sistemul totalitar, o asociere – previzibilă – a religiei cu ideologia poate duce la construcții inautentice. Pusă în slujba unor proiecte politice, religia poate să ducă la forme de violență și de inautenticitate cum putem sesiza în cazul unor forme de fundamentalism religios pe plan global. Avînd în minte toate acestea credem că o soluție potrivită este cea a unei complementarități a filosofiei și religiei în care filosofia să joace un rol activ.

Nu putem, totuși, face abstracție de faptul că astăzi, chiar atunci cînd fenomenul descris ca „ieșirea din religie”¹⁶ nu e așa de evident, pe fondul secularizării, filosofia capătă pregnanța pe care o merită o disciplină formativă de primă importanță. Totodată, nu există îndoială asupra faptului că putem să îi dăm dreptate lui Martin Velasco atunci cînd ne sugerează că în acest peisaj ideatic abordarea filosofică constituie cel mai bun intermediar pentru a facilita dialogul necesar între toate nivelurile științelor, religiei și teologiei, ca și al ideologiei.¹⁷

O analiză științifică a raportului dintre cele trei tipuri de creație spirituală – religia, filosofia, ideologia – presupune o cercetare concomitentă a raporturilor structurale între toate cele trei domenii, deși, în mod tradițional, sînt puse în discuție doar cîte două dintre ele. Un

asemenea mod de analiză este privilegiat de contextul României de după 1989, care, după cum am menționat deja, aduce particularitatea că filosofia iese din confruntarea sa cu religia, încetează să mai fie confundată cu învățătura ideologică a marxismului și se reafirmă ca viziune capabilă să structureze orizontul uman în toată complexitatea sa. În această formulă în care filosofia se regăsește pe sine, ea se poate constitui ca o disciplină formativă ce poate da competențe complexe, care să îi ajute pe tineri să aibă abilitățile de a face față unor situații de cunoaștere complexe, unor practici culturale diverse, unor situații de acțiuni publice eficiente.

Filosofia are puterea să structureze coerent celelalte două discipline, religia și ideologia, fiind singura capabilă de acest lucru din cele trei. Atunci când revendicăm un câmp al acțiunii pentru filosofie, nu trebuie să facem abstracție de faptul că în situația actuală a României, filosofiei și ideologiei li se acordă un statut periferic, pe când religia se dezvoltă în toată complexitatea sa. Aceasta poate crea un dezechilibru atât în societate cât și în întreg sistemul educațional. Este destul să reamintim, din nou, exemplul orei de religie în comparație cu ora de filosofie și ponderea pe care acestea o au în sistemul public de educație din România.

Dincolo de optimismul ce emană din această perspectivă asupra filosofiei în general, nu putem face abstracție de situația de triplă criză în care filosofia se află:

1) Criza generată de sistem, prin faptul că oferta educațională universitară include noi discipline și specializări care intră în concurență cu filosofia. La aceasta se adaugă posibilitățile limitate de încadrare în specialitate după absolvirea unui program de licență în filosofie.

2) Criza generată de faptul că în programele de curs universitar nu sînt îndeajuns de bine dezvoltate și orientate disciplinele care să le ofere tinerilor absolvenți pe lângă background-ul general și capacitatea de deschidere spre noi domenii de cunoaștere și abilități care să îi orienteze spre domenii netraditionale pentru absolvenții de filosofie: consiliere, terapie filosofică etc.

3) Criza generată de eliminarea sau reducerea numărului de ore din liceu afectează atât mediul universitar, cât și pregătirea generală pentru viață a tinerilor. Situația e dată de faptul că în urma unor decizii administrative luate în cadrul implementării reformei în sistemul educațional românesc, una dintre disciplinele formative al cărei rol a fost diminuat a fost disciplina de studiu Filosofie. În felul acesta, un număr covârșitor de elevi din licee sunt lipsiți de posibilitatea de a studia o disciplină cu un important rol în dezvoltarea gândirii critice, în deprinderea conceptelor fundamentale pe care se bazează practicarea unei bune conduite civice, sînt lipsiți de o disciplină teoretică ce îi ajută pe tineri să înțeleagă valorile etice sau fapte de viață ca fericirea, sensul vieții și cultivarea credinței că viața merită trăită, necesitatea conviețuirii cu celălalt și a recunoașterii reciproce, înțelegerea problemelor fundamentale

ale cunoașterii și dezvoltarea unor abilități de înțelegere a mecanismelor vieții, societății și gândirii etc.

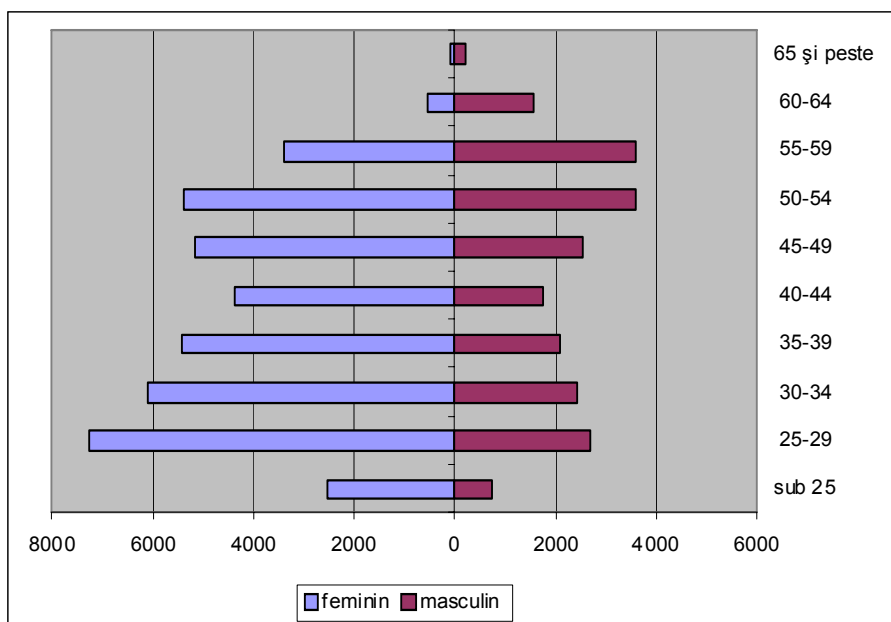
Filosofia, fie ca disciplină generală, fie prin discipline de filosofie aplicată, ar putea aduce un echilibru în sistemul românesc de educație.

Situația de criză a filosofiei, sau mai bine spus criza sistemului educațional filosofic, era diagnosticată de Derrida încă din 1990. În același timp, folosind ca premisă o serie de reflecții ale lui Wittgenstein, Smeyers vorbea despre funcția terapeutică a filosofiei și a filosofilor, a căror principală funcție ar fi cea de a „desface nodurile înțelegerii”.¹⁸

Plecând de la astfel de reflecții, putem propune pentru filosofie un statut de fundament al unui sistem educațional deschis spre cultivarea valorii, spre cunoașterea realității, spre întemeierea argumentelor, spre dezvoltarea practicității și raționalității în toate acțiunile umane, a unui sistem educațional care să echilibreze domeniile cunoașterii, ale acțiunii și trăirii, situat dincolo de orice dogmatism.

Anexa 1.

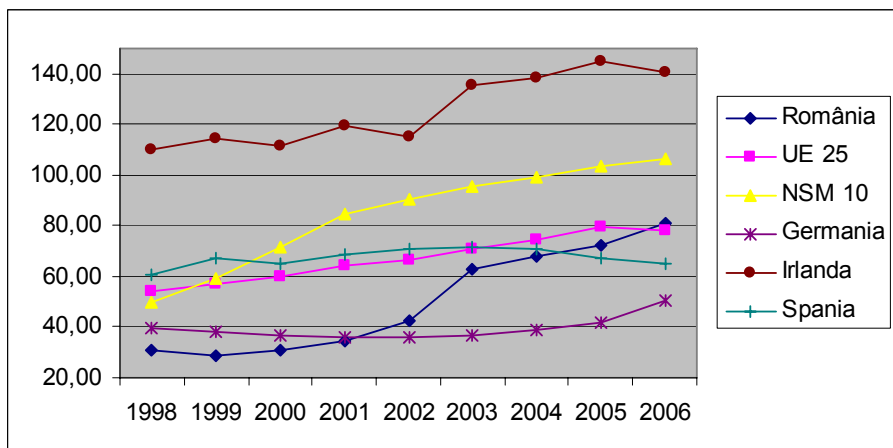
Piramida vîrștelor cadrelor didactice din învățămîntul liceal

Sursa primară de date: * * * Învățămîntul liceal la început de an școlar 2004-2005, INS, București, 2005

Anexa 2.

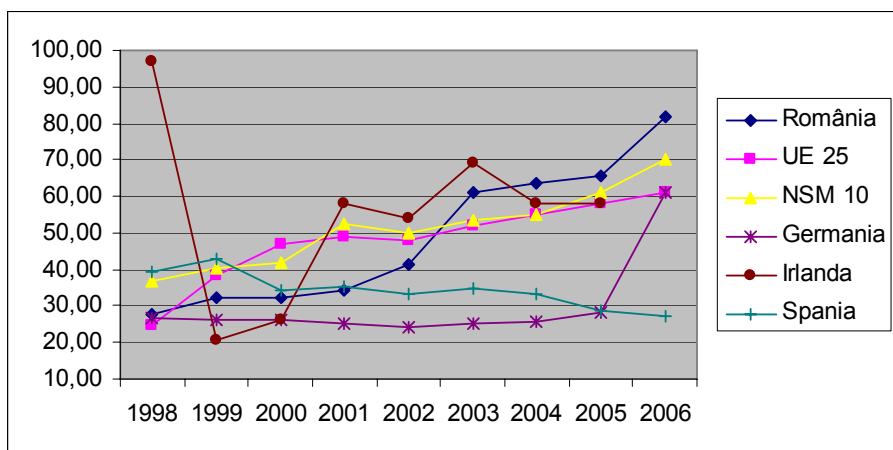
Absolenți ai învățământului superior (nivel ISCED 5-6) la 10.000 locuitori¹⁹

Sursa primară de date: Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Anexa 3

Numărul de absolvenți ai învățământului umanist (nivel ISCED 5-6) la 100.000 de locuitori

Sursa primară de date: Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Referințe:

* * * *Anuarul Statistic al României 2007*. București: INS, 2007.

* * * *Învățământul liceal la început de an școlar 2004-2005*. București: INS, 2005.

* * * *Învățământul superior la sfârșit de an universitar 1998-2007*. București: INS, 1999-2008.

* * * "Report by the Director-General on an Intersectoral Strategy on Philosophy". UNESCO. 28 February 2005.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001386/138673e.pdf>

Carpinschi, Anton. Răspuns la chestionarul privind percepția asupra situației actuale a filosofiei. 2008

Enache, Smaranda (coord). *Educația religioasă în școlile publice. Monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*. Tîrgu Mureș: Ed. Pro Europa, 2007.

Gauchet, Marcel. *Ieșirea din religie*. București: Humanitas, 2006.

I.C.I. Răspuns la chestionarul privind percepția asupra situației actuale a filosofiei. 2008.

Ivlampie, Ivan. Răspuns la chestionarul privind percepția asupra situației actuale a filosofiei. 2008

Király Ștefan Sigismund. Răspuns la chestionarul privind percepția asupra situației actuale a filosofiei. 2008.

Lucaci, Florea. Răspuns la chestionarul privind percepția asupra situației actuale a filosofiei. 2008

Mureșan, Valentin. Răspuns la chestionarul privind percepția asupra situației actuale a filosofiei. 2008.

Rațiu, Dan. *Profilul absolventului*. (Cluj: Catedra de Filosofie Sistemătică, Universitatea Babeș-Bolyai, 2008).

Russel, Bertrand. *Problemele filosofiei*. București: Ed. All, 1995.

Smeyers, Paul. „What Philosophy Can and Cannot Do For Education”. *Studies in Philosophy of Education*. 25, 2006: 1-18.

Stoenescu, Constantin. Răspuns la chestionarul privind percepția asupra situației actuale a filosofiei. 2008

Șandor, Sorin Dan, Marciana Popescu. "Religiosity and values in Romania". *Transylvanian Review of Administrative Science*. Issue: 22E (2008): 171-180.

Velasco, Martin. *Introducere în fenomenologia religiei*. Iași: Polirom, 1997.

Voicu, Mălina. *România religioasă*. Iași: Editura Institutului European, 2007.

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Note

¹ Király Ștefan Sigismund, Răspuns la chestionarul privind percepția asupra situației actuale a filosofiei, 2008. Aspecte mai nuanțate cu privire la educația religioasă sau cu privire la religie și comportamentul religios în România pot fi urmărite în Smaranda Enache (coord.) *Educația religioasă în școlile publice. Monitorizarea educației religioase în școlile publice din România* (Tîrgu Mureș: Ed. Pro Europa, 2007); Mălina Voicu, *România religioasă* (Iași: Editura Institutului European, 2007); Sorin Dan Șandor, Marciana Popescu, "Religiosity and values in Romania", *Transylvanian Review of Administrative Science*, Issue: 22E (2008): 171-180.

² Dan Rațiu, *Profilul absolventului*, (Cluj: Catedra de Filosofie Sistemătică, Universitatea Babeș-Bolyai, 2008).

³ Dan Rațiu, *Profilul absolventului*

⁴ Dan Rațiu, *Profilul absolventului*

⁵ Cercetările pe care le întreprindem pentru a analiza situația filosofiei se vor desfășura pe o perioadă de trei ani. În acest interval vom culege date specifice pentru disciplina filosofie. În acest moment aducem în discuție situația disciplinelor umaniste în general.

⁶ Din acest punct de vedere și „versus-filozofice” din alt punct de vedere.

⁷ I.C.I., Răspuns la chestionarul privind percepția asupra situației actuale a filosofiei, 2008.

⁸ Florea Lucaci, Răspuns la chestionarul privind percepția asupra situației actuale a filosofiei, 2008

⁹ Valentin Mureșan, Răspuns la chestionarul privind percepția asupra situației actuale a filosofiei, 2008.

¹⁰ Constantin Stoenescu, Răspuns la chestionarul privind percepția asupra situației actuale a filosofiei, 2008

¹¹ Anton Carpinschi, Răspuns la chestionarul privind percepția asupra situației actuale a filosofiei, 2008

¹² Ivan Ivlampie, Răspuns la chestionarul privind percepția asupra situației actuale a filosofiei, 2008

¹³ Bertrand Russel, *Problemele filosofiei* (București: Ed. All, 1995), 105.

¹⁴ "Report by the Director-General on an Intersectorial Strategy on Philosophy", UNESCO, (28 February 2005): 1.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001386/138673e.pdf>

¹⁵ Paul Smeyers, „What Philosophy Can and Cannot Do For Education”, *Studies in Philosophy of Education*, 25 (2006): 2.

¹⁶ Marcel Gauchet, *Ieșirea din religie* (București: Humanitas, 2006).

¹⁷ Martin Velasco, *Introducere în fenomenologia religiei* (Iași: Polirom, 1997), 49.

¹⁸ Paul Smeyers, „What Philosophy Can and Cannot Do For Education”, *Studies in Philosophy of Education*, 25 (2006): 1-18.

¹⁹ Acronimele folosite în aceste comparații au următoarea semnificație: NSM (Noile State Membre ale UE), UE25 (cele 25 de țări ce compuneau Uniunea Europeană în 2006) UE15 (cele 15 țări care compuneau UE în 2004).

* Textul de față face parte dintr-o cercetare mai largă, ce analizează problema raportului dintre filosofie și ideologie și criza filosofiei în sistemul de educație românesc, finanțată din grantul CNCSIS ID_511/2007.